

Risale-i Nur'da Latife-i Rabbaniye

Risale-i Nur'da Latife-i Rabbaniye

GİRİŞ

Bu yazının amacı alimlerin takva hakkında yaptığı uzun açıklamalara değinmek değil, Risale-i Nur'daki izahlara işaret edip "latife-i Rabbâniye"nin takvası olarak ifade olunan "müşâhedullah" terkibine dikkat çekmektir.

Alemde her biri kudret, rahmet ve hikmet eseri sayısız fiilleriyle konuşan Yaratıcının kendisine muhatap seçtiği insana "kelâm" sıfatından gelen konuşması olan Kur'an-ı Hakim; ana mesajlarını iman, risalet, ahiret, adalet, ibadet, itaat, hamd, tesbih, zikir, şükür, sabır, amel-i salih, istiğfar, ihsan, ihlas gibi anahtar kelimeler ve kavramlar üzerinden yansıtıyor. Bu kavramlardan birisi de "takva"dır. Takva kelimesinin türevleriyle birlikte Kur'an'da 285 ayette geçmesi bunun ne kadar önemli olduğu görmeye yetiyor. Nitekim Fatıha'dan sonra ilk sure olan Bakara'nın başında, Kur'an'ın takva sahipleri (müttakiler) için hidayet vesilesi olduğu belirtiliyor; ardından bu kimselerin özellikleri; a) gayba iman etmek, b) namazı ikamet etmek, c) kendilerine rızık olarak verilenlerden infakta bulunmak, d) Hz. Peygamber'e ve önceki peygamberlere indirilenlere inanmak, e) ahireti kesin şekilde tasdik etmek biçiminde sıralanıyor. Kur'an'ın diğer ayetlerinde takvanın mahiyeti, içeriği, takvayı kuşanan insanların elde edecekleri sonuçlar... hakkında çok geniş açıklamalar yapılıyor. Kur'an'ın Kur'an'dan sonra en büyük tefsiri olan hadislerde de Resul-i Ekrem (asm) takva konusunda zengin bilgiler paylaşıyor, ümmetini takvayı elde etmeye davet ediyor, teşvikte bulunuyor.

TAKVA KAVRAMI

Takva kelimesi sözlükte "korumak, korunmak, sakınmak, kaçınmak, saygı göstermek anlamlarındaki "vikaye" kökünden geliyor. Alimler ayet ve hadislerdeki zengin kullanımı dikkate alarak kavramı geniş bir yelpazede tanımlıyorlar. Bunlar arasında en yaygın tanımlardan birisi şu: "Allah'ın emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma konusunda azami hassasiyet göstermek". Bu yazının amacı alimlerin takva hakkında yaptığı uzun açıklamalara değinmek değil, Risale-i Nur'daki izahlara işaret edip "latife-i Rabbâniye"nin takvası olarak ifade olunan "müşâhedullah" terkibine dikkat çekmektir.

Kur'an-ı Hakim'in manevi tefsiri olan Risale-i Nur, Kur'an'ın diğer temel konuları ve kavramları gibi "takva" ile ilgili olarak da muhtelif yerlerde çok önemli açıklamalara yer vermiştir. Bazı yerlerde; a) isim tasrih etmeksizin kavramı mânâ olarak diğer açıklamalar içinde yedirmiş, b) bazen yaygın tanıma işaret etmiş, Nur talebelerini takvada terakki etmeleri için teşvikte bulunmuş, c) bazen de -tecdit fonksiyonuna uygun olarak- kapsamlı bir tanım ortaya koymuştur. İlkini örneği Beşinci Söz'dür. Müellif burada Risalenin başına takva ile ilgili olarak, "Şüphesiz Allah takvaya sarılanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir" (Nahl 16/128) ayetini almış, ardından "Namaz kılmak ve büyük günahları işlememek ne derece hakiki bir vazife-i insaniye ve ne kadar fitrî, münasip bir netice-i hilkat-ı beşeriye olduğunu görmek istersen..." diyerek iki sayfalık bir izah yapmıştır. Bu suretle müellif takvayı; a) "namaz kılmak ve büyük günahları işlememek" şeklinde ele almış, b) bu anlamda takvanın insanın insaniyetine ve yaratılış gayesine en uygun bir anlayış ve tutum olduğunu dile getirmiştir (Sözler, İstanbul 2020, s. 22-24).

İkinci şıkka örnek ise Risale-i Nur müellifinin takriben 1940'larda kaleme aldığı ve başına "Bu mektup gayet ehemmiyetlidir" notunu koyduğu mektubundaki beyanlarıdır. Müellif şöyle diyor bu mektupta: "Bugünlerde Kur'an-ı Hakim'in nazarında imandan sonra en ziyade esas tutulan takva ve amel-i salih esaslarını düşündüm. Takva "menhiyattan ve günahlardan içtinap etmek"; ve amel-i salih, "emir dairesinde hareket ve hayrât kazanmaktır" (Kastamonu Lahikası, İstanbul 2020, s. 114, Mektup no: 97). Görüldüğü gibi müellif burada da takvayı "yasaklardan ve günahlardan kaçınmak" şeklinde tanımlamış, mektubun devam eden kısımlarında, içinde bulunulan zamanda tahribat ve menfi cereyanların dehşetlendiği, buna karşı takvanın en büyük esas olduğunu, böyle bir zamanda farzları yapan ve kebireleri yani büyük günahları işlemeyenin kurtulacağını ifade etmiştir. Ayrıca takva ile salih amel arasındaki ilişkiye temas etmiş, takvanın içinde aynı zamanda salih amel bulunduğunu açıklamıştır (A.g.e., s. 114-115).

TAKVANIN KAPSAMI

Üçüncüsüne örnek ise kavramın kapsamına dair yapılan şu yaklaşımdır: "Vicdanın anâsır-ı erbaası ve ruhun dört havassı olan irade, zihin, his, latîfe-i Rabbâniye; her birinin bir gayâtü'l gâyatı var. İradenin ibadetullahtır. Zihnin marifetullahtır. Hissin muhabbetullahtır. Latîfenin müşâhedetullahtır. Takva denilen ibadet-i kâmile dördünü tazammun eder." Müellif bu sözü, son cümledeki "takva denilen" kaydı yerine "ibadet-i kâmile" ifadesini kullanarak ilk defa -bugünkü anlamı itibariyle- "Yüksek İslam Akademisi" demek olan Darü'l-hikmeti'l-İslamiye'de aza olduğu 1919 veya 1920'lerde kaleme aldığı Şuâât-ı Mârifetü'n-nebi isimli eserinde söylemiştir. Daha sonra kardeşinin oğlu Abdurrahman tarafından "tertiple edilen" ve "Hutbe-i Şâmiye'nin İkinci Zeylinin İkinci Kısmı" başlığıyla yer alan Hakikat Çekirdekleri'ne,- müellifin tashihi ile eklenmiştir (Şuâât [Eski Said Dönemi Eserleri içinde], İstanbul 2017, s. 389; Hakikat Çekirdekleri, a.g.e. içinde, s. 450). Görüldüğü üzere müellif burada takvanın kapsamını alabildiğince genişletmiş, onu "ibadet-i kâmile" (mükemmel ibadet) ile özdeşleştirmiştir. Vicdanın dört unsuru ve ruhun dört hassası olarak; a) irade, b) zihin, c) his, d) latîfe-i Rabbâniye'yi saymış, takvanın bunların her birinin gayâtü'l-gâyâtına yani en nihai yaratılış maksadına uygun tavır almaları olduğunu söylemiştir. Bu çerçevede takvanın; a) irade açısından Allah'a ibadet, b) zihin açısından Allah'ı tanıma yani marifetullah, c) his açısından Allah'ı sevme yani muhabbetullah, d) latîfe-i Rabbâniye açısından müşâhedullah yani Allah'ı müşâhede olduğunu belirtmiştir.

İRÂDE-İBADET İLİŞKİSİ

Bakıldığında, bu kapsamlı tarifi ilkini teşkil eden "irade-ibadet" ilişkisi kolayca anlaşılabilir görünüyor. Zira insan kendisine verilen "tercih özelliği" ile, elbette kendisini yaratanı tasdik edip iman edecek ve iman gereği olarak ibadette bulunacaktır. İradenin temel fonksiyonu budur ya da bu olmak gerektir. Bunu yapmadığı takdirde insan ya nefesine ya da masivaya tazimde bulunmuş olacaktır. Tarifi ikinci bileşeni teşkil eden "zihin-marifetullah" ilişkisi de belli oranda açık görünüyor. Çünkü insanın düşünme, anlama, sonuçlar çıkarma yetisini ifade eden "zihin" hem fiziki alemdeki tecelliyatı okuyarak hem uluhiyete ait vahiydeki hakikatleri düşünerek Allah'ı tanımaya, Onu isim ve sıfatlarıyla bilmeye çalışacaktır, çalışmalıdır. Aksi halde işlevini yerine getirmemiş olacaktır. Üçüncü bileşen olan "his-muhabbetullah" ilişkisi de malum gibi görünüyor. Zira insanın his dünyasının daha doğrusu kalbinin merkezi "muhabbet"tir. Allah ise kainattaki eserlerinin şahitlik ettiği üzere "mutlak cemâl", "mutlak kemâl" sahibidir. Kalp cemâl ve kemâlî zatı dolayısıyla sever. O halde hissini en büyük işlevi mutlak cemâl ve kemâl sahibi olan Allah'ı sevmesidir. Bu kapsamlı tanımda son bileşen olarak zikrolunan "latîfe-i Rabbâniye-müşâhedetullah" ilişkisi ise üzerinde durmayı gerektiren bir mahiyet taşımaktadır. Zira ilk bakışta hem "latîfe-i Rabbâniye" hem de dünya şatlarında "müşâhedetullah" tabiri kapalı gibi görünmektedir.

LATİFE-İ RABBÂNİYE

İnsanın maddi, biyolojik ve fiziki varlığı yanında manevi, psikolojik ve rûhî varlığının bulunduğu muhakkaktır. Başka bir ifadeyle insan beden-ruh entegrasyonuna dayalı bir hayatın sahibi olup, mesela ölümle ruh bedenden ayrıldıktan sonra beden et ve kemik yığınının ibaret kalmaktadır. Kur'an insanın manevi varlığını ifade etmek üzere ruh, kalp, fuâd, nefis, lüb (elbâb) gibi değişik kelimeler kullanır. İslam felsefesi ve İslam tasavvufunda konuyla ilgili geniş izahlar ortaya konulmuş, özellikle tasavvuf ehli insanı insan yapan özellikleri "letâif-i ruhâniyye" terimiyle açıklamıştır. Sözlükte "ince, hemen fark edilmeyen şey" anlamına gelen latîfe (çoğulu letâif) "ifade edilemeyen, ibarelere aktarılmayacak kadar ince olan mânâ ve hakikatler" demektir (Kâşânî, İstîlâhâtü's-sûfiyye, Kahire 1992, s. 91). Ekoller arasında birtakım farklılıklar bulunmakla beraber genel olarak tasavvuf, insanın hakikatini oluşturan cevhere "latîfe-i Rabbâniye" veya "ruh-ı menfûh" (üflenen ruh) adını vermiştir (Osman Türer, "Latîfe", DİA, XXVII, 110). Nakşibendiliğin Müceddidiye kolu ise insanda beşi "halk alemi"ne, beşi "emir alemi"ne ait olmak üzere on latîfe (letâif-i aşere) bulunduğunu ifade etmiştir. Buna göre hava, su, toprak, ateş ve nefis halk alemine; kalp, ruh, sır, hafâ ve ahfâ ise emir alemine ait latîfelerdir. Diğer taraftan İslam filozofları insandaki görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma duyarlarını "havass-ı hamse" olarak zikretmiş, bazıları buna "beş zahiri duygu" demiş, bazı tasniflerde ise batîni hisler (havass-ı bâtına) kalbe bağlı beş duyu biçiminde tanımlanarak "hayal, akıl, hafıza, vehim ve mutasarrıfa" olarak sıralanmıştır.

İDRAK EDİLMESİ EN GÜÇ SIR

Nazarî tasavvuf açısından ister emir aleminden gelen latîfeler olarak ister havass-ı bâtına olarak sayılsın beş özellikten birisi olan "kalp" ilk latîfe olup, ruh ile nefis arasında tavassut eden bir cevher bazen de genel anlamda "latîfe-i Rabbâniye" şeklinde de anılmıştır. Kur'an'da açıkça "Allah'ın emrinden olduğu" (İsra 17/85) ve "ilahî bir nefha" olduğu belirtilen "ruh" (Hicr 15/29) ise ikinci latîfe olup aşk, cezbe, üns ve muhabbetin merkezi olarak beyan edilmiştir. Üçüncü latîfe olan "sır" yine tasavvufta "şuurda gizli olan "mânâ", dördüncü latîfe olan "hafî/hafâ" sırrın sırrı, beşinci latîfe olan "ahfâ" da gizlinin de gizlisi olup idrak edilmesi en güç olan sır anlamında kullanılmıştır (İsa Çelik, "Tasavvuf Terminolojisinde Letâif-i Ruhaniye", Marife, Konya, 2009, yıl: IX, sy. 2, s. 87-101).

Bu açıklamalar çerçevesinde metne dönülürse, Said Nursi'nin ilk bakışta "latîfe-i Rabbâniye"yi kalp anlamında kullandığı düşünülebilir; ancak onun namazdan bahsederken nefisine söylediği "hane-i cismimde senin arkadaşların olan kalbimin gıdası, ruhumun âb-ı hayatı ve latîfe-i Rabbâniye'min hava-yı nesimi..." ifadesine bakıldığında (Sözler, s. 252-253) bu terimi kalpten ayrı olarak zikrettiği anlaşılır. O halde burada bu latîfeden maksat ya tasavvufta üçüncü latîfe olarak sayılan "sır"dır; zira sır tasavvufta "kalbe konulmuş, müşâhedenin mahalli olan latîfe" diye tanımlanmıştır (İsa Çelik, a.g.mk., s. 97), yahut da insandaki en ince latîfe olarak ifade olunan "ahfâ"dır. Zira ahfânın zikrinin kişiyi imanda hakka'l-yakîn makamının hakikatine erdireceği belirtilmiştir (a.g. mk., s. 102). Diğer taraftan bazı yorumlarda sözü edilen latîfelerin aynı latîfenin mertebelere göre değişen isimleri olduğu, bazı mertebelerde ona kalp, beşeri kayıtlardan azade olduğunda ruh, saflığı artınca sır, daha da kemale erince hafî/hafâ dendiği, hatta çoğunluğun görüşünün de bu olduğu kaydedilmiştir (Osman Türer, "Letâif-i Hamse", DİA, XXVII, s. 143).

Sonuç olarak bütün bunlar dikkate alındığında Risale-i Nur'da "latîfe-i Rabbâniye" nin "kalbin en ince duygusu" olarak anlaşılabilirliğini söylemek mümkündür.

MÜŞÂHEDETULLAH

Sözlük anlamı bakımından müşâhede "görmek, şahit olmak" demek olup müşâhedetullah "Allah'ı görmek ve Allah'a şahitlik etmek" anlamına gelmektedir. Ancak tasavvufî bir terim olan müşâhedetullah "Allah'ın (zâtını değil) zuhur ve tecellilerini görmek" mânâsındadır. Zira Allah maddi bir varlık olmadığı, sınırları bulunmadığı için zatı bakımından dünyada göz ile görmeye konu olamaz (ahirette müminlerin rüyet-i ilahiyeye mazhariyeti ayrı bir husustur). Tasavvuf ehline göre "müşâhede" Allah'ı beden gözü ile değil kalp gözü ile görmektir. Nitekim Resul-i Ekrem'in (asm) "ihсан"ı tanımlarken "ihsan, Allah'ı görüyor gibi ibadet etmendir, son Onu görmüyorsan da O seni görüyor" (Müslim, İman, 1) buyurması buna işarettir. Müşâhede imanda "yakîn" mertebesine ulaşmanın bir sonucu olup çeşitli mertebeleri vardır. En üst mertebesi kalbin bütün varlıklarda Allah'ı müşâhede etmesi, bütün varlıkları da Onunla müşâhede etmesidir. Müşâhede "kalp" ile ilgili, mükâşefe "sır" ile ilgili, "muâyene" göz ile ilgili istilahlardır (Abdülmün'im el-Hifnî, el-

RİSALE-İ NUR'UN ÖZGÜNLÜĞÜ

Her ne kadar burada gündeme getirilen “latîfe”, “latîfe-i Rabbâniye”, “müşahede” gibi terimler nazarî tasavvufun ıstılahları ise de bunların ifade ettiği hakikatlerin Kur’anî temelleri olduğu muhakkaktır. Mesela latîfe Kur’an’da yer alan ve insanın manevi yönlerine işaret eden kavramlarla ilgili olduğu gibi “müşahede” hadiste zikrolunan “ihsan” kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. Risale-i Nur Kur’anî temelleri olduğu için tasavvufa ait kavramlara yer vermekle beraber, bunları Risale-i Nur’un kendi anlam ve usûl bütünlüğü içinde ele almakta, muhatapı bu kavramlar üzerinden tasavvufun kendine has mecrasına sokmamaktadır. Mesela tasavvuf yukarıda bahsi geçen kalp, ruh, sır, hafâ ve ahfâ için bedende yer belirlemiş, bu latîfelerin fonksiyonunu icra edebilmesi için kişinin “seyr-i süluk” adı verilen özel bir sürece girmesini şart koşmuşken Risale-i Nur böyle bir usûl önermemiştir. Dolayısıyla Risale-i Nur ne tasavvuf kaynağı ne İslam felsefesine ait kaynak olmayıp özgün, kendine has, Kur’anî usûlü takip eden (çünkü Kur’an tasavvufta olduğu üzere seyr-i süluka davet etmez) manevi bir Kur’an tefsiridir. Müellifin bizzat ifade ettiği üzere Risale-i Nur ne kelâm ve felsefî eserler gibi sadece aklın ayağı ile ne de tasavvufî eserler gibi kalp ve keşfin ayağıyla hareket etmiyor. “Belki aklın ve kalbin imtizacıyla ruh ve sair letâifin teavünü ayağıyla hareket ederek evc-i alâya uçar...” (Kastamonu Lahikası, 4. Mektup, s. 15).

KUDRET, İLİM, RAHMETİ HİKMET

Risale-i Nur’un kendi usûlü içinde kalbin yahut kalbin en ince duygusunun müşâhedullahı gerçekleştirilmesine gelince, - bu, ayrı bir yazının konusu olmakla beraber, uzaktan işaret etmek gerekirse- küçüğünden büyüğüne, zerrelere kadar bütün varlığa “mânâ-yı harfiyle” yani Yapıcısı adına bakma, her bir şeyde görünen özelliklerin Allah’ın isimlerinin tecellisini olduğunu aklen derk etme, duygular bakımından hissetme, bu suretle imanda bir çeşit “şuhûda” ulaşma şeklinde olur. Nitekim böyle bir eğitimi müellifin kendi tecrübesinden yansıtan Ayetü’l-kübra’daki, “İşte şu yolcumuz bu dört hakikati müşahede etmekle, vahdaniyet-i ilahiyeyi “şuhûd” derecesinde bildi, imanı parladı” (Şualar, İstanbul 2020, s. 136) ifadesi buna delalet etmektedir. Biraz daha somutlaştırarak ifade etmek gerekirse, nasıl ki güneşin yansımalarını gören bir kimse bu yansımaların gökteki güneşe delalet ettiğini anlar yahut güneşin şualarından aklen ve hissinden güneşe intikal ederse, Risale-i Nur mahlukatta görülen kudret, ilim, rahmeti hikmet... gibi özelliklerin Zat-ı Akdes’in kudretini, ilmini, rahmetini, hikmetini gösterdiğini anlar, hissiyatı ile bunun yaşar, bir bakıma Onu görüyormuş gibi bir iman seviyesine ulaşır (örnek olarak bk. Sözler, On Dördüncü Söz, s. 157-157).

Sonuç olarak Risale-i Nur Kur’an’ın temel kavramlarından olan “takva”yı hem yaygın anlayışa göre tanımlamış hem onun kapsamını insanın irade, zihin, his ve latîfe-yi Rabbâniye gibi bütün varlığını içine alacak şekilde genişleterek sunmuştur. Bu sunumda iradenin takvasının ibadet, zihnin takvasının marifetullah, hissinden takvasının muhabbetullah, latîfe-i Rabbâniye’nin takvasının müşâhedetullah olduğunu dile getirmiştir. Öte yandan bunu dillendirirken tasavvufun da kullandığı ıstılahlara yer verdiği halde muhatapları tasavvuf berzahına girmeye mecbur bırakmamış, vahyin ışığında aklı ve kalbi tatmin edecek Kur’anî bir usûl takip etmiştir.